निबंध लेखनाचे स्वरूप आणि प्रकार

प्रा. बिसुरे आर. एम.

निबंध लेखनाचे स्वरूप

- स्वमत प्रदर्शनाचा कलाप्रकार
- नि + बंध = बांधणे, गुंफणे, जुळवणे
- एखाद्या विषयाची सुसंगत, विषयवार मांडणी अथवा रचना म्हणजे निबंध.

निबंधाचे स्वरूप

- प्रस्तावना / प्रारंभ
  - आकर्षक सुरूवात
  - उत्सुकता वाढविणारी

विषय प्रतिपादन : (मध्य)

– निबंधाचा गाभा
– प्रतिपाद्य विषयाचे विवेचन
– मुद्‌देसूद शब्दांत मांडणी

उपसंहार (शेवट)

- शेवट परिणामकारक असावा
- संपूर्ण विवेचनाचे सार येणे गरजेचे
- स्वतःचे मत द्यावे

निबंध लेखनाचे प्रकार

साधारणपणे पाच प्रकार गृहित धरले जातात.

1. वर्णनात्मक :

वस्तूचे, प्रसंगाचे किंवा व्यक्तीचे हुबेहुब चित्र वाचकांसमोर रेखाटणे. वर्णनातील सूक्ष्म तपशील, शब्द मांडणीतील कौशल्य – (मी पाहिलेला सूर्यास्त इ.)

2. आत्मकथनात्मक :

कल्पना विलासाला भरपूर वाव.

प्रथमपुरूषी वाक्यरचना. उदा. किल्ल्याचे मनोगत इ.

3. चरित्रातमक निबंध :

चरित्र नायकाच्या जीवनातील ठळक घटना सांगून जीवन चरित्र उलगडून सांगितलेले असते. उदा. म. फुले.

4. कल्पनात्मक निबंध :

वास्तव आणि कल्पना यांची सांगड

जर तर अशा पद्धतीची भाषाशैली

5. विचारप्रधान निबंध :

विचाराला प्राधान्य

विवेचनात्मक

तर्कशास्त्राला धरून सुसंगत मांडणी.

मतप्रतिपादनासाठी उदाहरणे, दाखले यांचा वापर.

विषयाची दुसरी बाजू ही विचारात घेणे गरजेचे.

प्रस्तावना

पूर्वपक्ष, खंडणमंडण, शेवटी स्वमत प्रतिपादन, निष्कर्ष अशी मांडणी.

काव्यप्रयोजने

1. प्रयोजन म्हणजे हेतू किंवा उद्दिष्टये

- काव्यनिर्मितीचा हेतू
- भरतमुनींनी नाटयशास्त्र या ग्रंथात रंजल्या गांजलेल्या लोकांचे मनोरंजन करणे हा हेतू सांगितला.
- भामहाने – 'धर्मार्थ, काम मोक्षेषु वैचक्ष्मणं कलसूच, प्रीर्तिकरौति कीर्तिच साधुकाव्यनिबंधम्, असे काव्याचे प्रयोजन सांगितले.
- वमन – लोकप्रवर्तन हा काव्याचा हेतू सांगितला.
- विश्वनाथने मंदबुद्धी लोकांनाही 'चातुर्वगाची' फलप्राप्ती करून देण्याचे सामर्थ्य काव्यात असते असे म्हटले आहे. 'चातुर्वर्ग फलप्राप्ती सुखादल्प धीयामपि'.

2. मम्मटाची काव्य प्रयोजने

'काव्य यशसे, अर्थकृत्ये, व्यवहार विदं शिवेत रक्षतये,
सद्य : परनिर्वृत्तये, कांतासंमित तयोपदेशयुजे'

3. ICT Lectures :

CrI – D.S.K.
CrII – R.M.B.

•व्यक्तिमत्व विकासासाठी आवश्यक घटक

1. शारीरिक क्षमता :
- सुदृढ शरीर
- योगाचे महत्व
- विविध खेळांची आवड

2. सकारात्मक दृष्टिकोन :
- जिद्द, चिकाटी, आवड आणि सकारात्मकतेची गरज
- इच्छाशक्ती
- अपयशातून यशाकडे जाण्याची मानसिकता

3. पोशाख :

- पोशाखावरून ओळख होत असते.
- व्यक्तिमत्वाला शोभेल असा पोशाख.
- प्रसंग, वेळेबरोबरच रंगसंगतीचा विचार करावा.
- पोशाखातून सभ्यता, सुसंस्कृतपणा प्रत्ययास येतो.

4. केशरचना व दागिने :

- व्यक्तिमत्वाला शोभेल अशी केशरचना
- मोजके, व्यक्तिमत्वाला शोभतील असे दागिने वापरतात.

5. मनमोकळेपणा :

- प्रत्येकाशी खुल्या मनाने संवाद करावा.
- सच्चेपणा, उदारता यांना महत्वाचे स्थान.

6. शिष्टाचार :

- मोठयांचा आदर ठेवावा.
- सार्वजनिक ठिकाणी वागण्याचे, बोलण्याचे संकेत पाळावेत.

7. मित्र वा समवयस्क :

- सुदृढ सामाजिक संबंध विकसीत करावेत.
- सर्वांप्रती आपुलकीची भावना ठेवावी.
- चांगले मैत्रभाव ठेवावे.

8. शिक्षण :

- शिक्षणाने व्यक्तिमत्वात बदल घडून येतो.
- शिक्षणाने व्यक्तीला समाजाभिमुख बनविते.
- शिक्षणाने विचारप्रक्रिया विकसीत होते.
- अनेक विद्याशाखेचे ज्ञान मिळते.
- बौद्धिक, भावनिक विकास होतो.
- वेगवेगळया क्षेत्रांमध्ये काम करण्यासाठी आवश्यक क्षमता प्राप्त होतात.
- ज्ञानाने व्यक्तिमत्वाला एक बौ़द्धिक तेज प्राप्त होते.

9. बौद्धिक सामर्थ्य :

- संपादित ज्ञानाचा प्रत्यक्ष जीवनात वापर करण्याची क्षमता म्हणजे बुद्धिमत्ता.
- बौद्धिक सामर्थ्याने व्यवहारज्ञान येते.
- अनुभवसंपन्न माणूस जीवनात यशस्वी होतो.

10. कुटुंब :

- व्यक्तिमत्वाची जडणघडण कुटुंबामध्येच होते.
- घरातील वातावरणाचा व्यक्तिमत्वावर प्रभाव पडतो.
- मुलांना चांगले सुसंस्कार देवून त्यांचे व्यक्तिमत्व परिपूर्ण बनविण्याची जबाबदारी कुटुंबावर असते.

11. चागल्या सवयी :

- चांगल्या सवयीमुळे आपल्या चारित्याची घडण होते.
- सदाचार, नैतिकता वाढीस लागते.
- इतरांशी चांगले संबंध तयार होतात.

12. संस्कृती :

- संस्कृतीचा प्रभाव व्यक्तिमत्वावर पडत असतो.
- सर्वसमावेशक संस्कृतीमध्ये व्यक्ती उन्नत, प्रगल्भ बनते.